

BAĞDATLI İSMAIL PAŞA

BL, II, 1193

22 OCAK 1993

MC, II, 52

Hediyetü'l-Arifin
(as) bk. Bağdatlı, İsmail Paşa

9676 BILGE, K. R. and INAL, I.M.K. *Hadiyat al-arifin* (of Isma'il Pasha al-Baghdadi). *Oriens* 8 (D '55) 295-6. (Rudolf Sellheim).

Bagdatlı, İsmail Paşa

(1339/1920)

4998.

Yusuf Abdüsselâm
et-Tarih ve'l-Muerrihîn ---
284-285

BIBLIOGRAPHIES

011
BA.I

Baghdadi, Isma'il Paşa b. Muhammad Amin b. Mir Salim

(Idah al-maknun fi dhayl 'ala kashf al-zunun 'an a'sma' al-kutub wa al-funun) = *Kaşf el-zünun zeyli*
ایضاح المکنون فی الذیل علی کشف الظنون عن اسامی الکتب و الفنون / اسماعیل باشا بن محمد امین بن میر سلیم البیاض البغدادی : محققه معلم رفعت بیلگه کلکیسی. - استانبول : وكالة المعارف, 1950. 2 vol. in 1 (622; 732 columns.); 34 cm.

1. Bibliography 2. Islam, Bibliography I. Bilge, Kilişli Rifat (ed.) II. Author (Arabic) III. Title IV. Title (Arabic) V. Title: *Kaşf el-zunun zeyli*

RECEIVED

712

Baghdadi, Isma'il Paşa. *Hadiyat al-'arifin asma' al-mu'allifin wa-lathar al-muşannifin*. 2 vols. Istanbul: 1951-55.

25 OCAK 1993
MADDE YATIRILDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

Hediyetü'l-Arifin

مع المكتبة العربية : 1.

011
UTB.14

020089 BAĞDATLI İSMAIL PAŞA 13023 53

İSMÂ'İL BÂŞÂ İbn MOHAMMAD AMİN al-BÂĞDÂDÎ. - *Hadiyat al-'arifin, asma' al-mu'allifin wa-lathar al-muşannifin* (Hediyetü'l-'arifin, asma' al-mu'allifin ve latharü'l-muşannifin) Birinci cilt. Müellifi: Bağdatlı İsmail Paşa. Müellif nüshası esas tutulmak suretiyle istinsah ve tashihleri: Muallim Kilişli Rifat Bilge ve İbnülmemîn Mahmud Kemal İnal tarafından yapılmıştır. - *Kitap vakti* (Istanbul, Millî Eğitim Basım-evi, 1951. 1. cilt. III p. et 194-195) col. [Don 348550] - I bis =

25 OCAK 1993

MADDE YATIRILDIKTAN
SONRA GELEN DOKÜMAN

1 [Fol. Q. 625 (4)]
LIVRE ARABE. BIBLIOGRAPHIE. -
LITTÉRATURE ARABE. BIBLIOGRAPHIE.

İzahül-Meknân
(as) bk. Bağdatlı, İsmail Paşa
مع المكتبة العربية : ٧٩-

011
UTB.14

Mecellelu Mahadi'l-Mahtutati'l-Arabiyye,
e. 33/1 (1989) Sa'fat-Kureyf, s. 261-275.

IRCICA

11 8 AGUSTOS 1993

SONGA GELLEN DOKMAN
KIRJASTONIN KIRJASTO

تصحيح الأعلام اليمينية في هدية العارفين

عبد الرحمن الحبشي

كثيرا ما تحدث الأخطاء المطبعية في الكتب التي تخرجها المطابع من حين لآخر. ولعل أسوأ تلك الأخطاء ما يقع في معجم كبير يتناقله الباحثون في دراساتهم، فالأخطاء في مثل هذا الموضوع ليس بالهين أمرها. وربما وقعت على علم فمسخته، أو سنة وفاة فغيرتها.

وكتاب «هدية العارفين في أسماء المؤلفين وأثار المصنفين» للعلامة إسماعيل باشا البغدادي من المعاجم التي منيت بقسط وافر من التطييعات الفاحشة مع بعض الأوهام التي وقع فيها المؤلف - رحمه الله - نظراً لكبر هذا العمل وضخامته، وهو عمل لا تكاد تضطلع به لجان متخصصة.

ومن المؤسف أن تتم طباعة هذا العمل الضخم بعد وفاة المؤلف، فلا يشرف على شيء من مجهوده الذي أمضى فيه كل عمره. وما زاد الطين

dence in Anadoluhişār and was buried in the cemetery next to the Fatih Mosque.

In addition to Turkish, he knew Arabic, Persian and Bulgarian. His writings include a translation of, and commentary on, *al-Kaṣīda al-nūniyya* on the Islamic creed by Khidr Beg [q.v.]; *Beyināt-i Ahmediyye* (Istanbul 1329/1911), an annotated translation of *al-Risāla al-Hamīdiyya fī ḥaḳīkat al-dīyāna al-islāmīyya wa-ḥaḳīyyat al-risāla al-Muḥammadiyya* by Ḥusayn b. Muḥammad al-Djāsir or al-Djāsir al-Tarābulusī (d. 1327/1909, the teacher of Rashīd Riḍā [q.v.], cf. Brockelmann, S II, 776, S III, 321); and *Haḳḳ we ḥaḳīkat*, a critique of Reinhart Dozy's *Essai sur l'histoire de l'Islamisme* (traduit du hollandais par Victor Chauvin, Leiden and Paris 1879; originally published as *Het Islamisme*, Haarlem 1863), translated by 'Abdullāh Djewdet. For his other works, see *Bibl.*; he also contributed numerous articles to journals and newspapers.

Bibliography: Ismā'īl Paşa al-Baghdādī, *Hadiyyat al-'arīfīn*, i, 222-3; İbrahim Alâettin, *Meşhur adamlar hayatları-eserleri*, Istanbul 1933-35, ii, 799; İbrahim Alâettin Gövsa, *Türk meşhurları ansiklopedisi*, Istanbul n.d. [ca. 1940], 193; Kaḥhāla, ii, 266. Further works of Ismā'īl Hakkī: *Mawā'iz*, Istanbul 1324/1906-7; *Ḳoşowa şahrāsī mew'izāsī*, Salonica 1327/1909; *Usūl-u fikh*, Istanbul 1328/1910 [text-book]; *Mawāhib al-Rahmān fī manāḳib al-imām Abī Hanīfa al-Nu'mān*, Istanbul 1310/1892-3, a translation of Ibn Ḥaḍḍar al-Haytamī [q.v.], *al-Khayrāt al-hisān fī fadā'il al-Nu'mān*. (ED.)

✓ **ISMĀ'İL PAŞA BAGHDĀDLĪ**, ISMĀ'İL B. MUḤAMMAD AMĪN B. MİR SĀLĪM AL-BĀBĀNĪ AL-BAGHDĀDĪ, in modern Turkish orthography, Bağdatlı İsmail Paşa (1839-1920), Ottoman army officer and author of two important bio-bibliographical reference works.

He was born in Baghdād, in a family originating from Bābān, near Sulaymāniyya in 'Irāk, hence his other *nisba* (variant: Bābān-zāde). In 1908, after the Young Turk Revolution, he became a general (*mīr lūwā*) in the gendarmerie (*djandarma dā'iresi*). On his death in 1920 he was buried in Bakırköy near Istanbul. The most extensive notice on his life and work is by Hulūsi Kılıç, in *Türkiye dīyanet vakti islām ansiklopedisi*, iv (1991), 447-8 (with portrait and a specimen of handwriting, and with further references, mostly to Turkish sources). A short mention is given by Ḳhayr al-Dīn al-Ziriklī, *al-A'lām*, 4Beirut 1979, 326.

The two works whereby Ismā'īl al-Baghdādī is still remembered today are:

1. *İdāḥ al-maknūn fī 'l-dhāyil 'alā Kashf al-zunūn 'an asāmī al-ḳutub wa 'l-funūn*. This work, written mostly in Arabic, was posthumously edited by Muḥammad Sharaf al-Dīn Yaltkāyā (Şerefettin Yaltkaya) and Rif'at Bilka al-Kilisī (Kilisli Rifat Bilge) and published in two volumes (Istanbul 1945-7, with a portrait in vol. i, several times reprinted) on the basis of the author's copy, which is now kept in the library of the Head Office of the Yapı ve Kredi Bankası in Istanbul. It is written in Arabic and is in fact an annotated list of titles of works, put in alphabetical order, just like its great example, the *Kashf al-zunūn*, by the author's famous predecessor Muṣṭafā b. 'Abd Allāh Ḥāḍḍjī Ḳhalīfa, Kātib Čelebī (d. 1067/1657 [q.v.]). The author's description of the books contain the title, the name and life span of the author, or the year of composition, reference to a printed version (if any), and occasionally the opening words of the text as well. If that latter feature is available, it shows that the author must have had a copy of the text at hand.

If a text is a commentary (*sharḥ*), reference is made to its *matn*. There are numerous references to Persian and Turkish works as well, and the *İdāḥ al-maknūn* is useful in this respect as well. Its main use is for Arabic bibliography, however, which includes the extensive Arabic literature produced by non-Arabs. His work is in more than one respect a supplement to the *Kashf al-zunūn*. It not only bridges the time gap of two-and-a-half centuries between the previous work and the supplement, but it also adds to the bibliographical material which was not known or available to Ḥāḍḍjī Ḳhalīfa. Although the bibliographical entries are not very extensive, the sheer size of the work, with its more than 10,000 titles, makes it an indispensable, and as yet unsurpassed, bibliographical tool for the literature of the late classical and early modern period. Its inclusion of Persian and Turkish works is witness to the scope of the literary interests of the Ottoman elite.

2. *Hadiyyat al-'arīfīn. Asmā' al-mu'allifīn wa-āthār al-muṣannifīn*. This is the monumental biographical counterpart to the previous work. It is a list of approximately 9,000 authors of in all some 50,000 works (vol. i, which ranges from *alif* to *lām*, mentions 5,398 authors and ca. 25,000 works). It was edited by Kilisli Rifat Bilge and İbnülemin Mahmud Kemal İnāl (vol. i, Istanbul 1951) and İbnülemin Mahmud Kemal İnāl and Avni Aktuç (vol. ii, Istanbul 1955). It has been reprinted several times in Baghdād and Tehran. Nail Bayraktar has published a register of the *shuhras* mentioned in the *Hadiyyat al-'arīfīn* (*Hedīyyetü 'l-'arīfīn, esmāü 'l-müellifīn ve āsārü 'l-muṣannifīn şöhrlet indeksi*, Istanbul 1990). The work is arranged by *ism* of the author, followed by the patronyms and other name elements, with personal details, notably the year of demise, and it then provides the reader with the titles of the books composed by these authors.

Bibliography: Given in the article.

(J.J. WITKAM)

İSMET İNÖNÜ (Ottoman form, İsmet), b. 1884, died 1973, Turkish military commander and statesman, who served on three occasions as Prime Minister in the Turkish Republic (October 1923-November 1924; March 1925-November 1937; and November 1961-February 1965) and once as President (1938-50). He played an important part in the Turkish War of Independence (1919-12), made significant contributions to the institutional framework of the new Turkish Republican state, initiated multi-party politics in 1945, acted as champion of the procedural rules of democracy as well as of secularism, and had a critical role in the relatively speedy return to civilian politics following the military interventions of 1960-1 and 1971-3.

The son of a lawyer in Izmir, 'İsmet made a career in the Ottoman army, and during the First World War served on the staff of Ahmed 'Izzet Paşa in Yemen, commanded the Fourth Army in Syria in 1916, and at the time of the armistice of 30 November 1918 was Under-Secretary for War in Istanbul. 'İsmet Paşa, as he had become, was in 1920 elected to the last Ottoman Parliament as member for Edirne, but soon afterwards joined the cause of Muṣṭafā Kemāl (the later Atatürk [q.v.]) in resisting the Allied occupation of Anatolia, and when the Greeks invaded western Anatolia, he became chief of the General Staff of the Nationalist army and repelled the invaders at the two battles of İnönü to the west of Eskişehir (January and April 1921), from which engagements he later took his European-type surname.

When the Grand National Assembly met in Ankara

olarak okutulan Hukuk-ı Esâsiye adlı bir kitabı vardır.

Kay.: OM, İst. 1972, 2/64-65; TDEA 1/275; TMA s. 57. ♣A. YÜCEL

BABANZÂDE, İsmail Paşa (1839-1920): Biyografi yazarı, bibliyograf. Bağdat'ta doğdu. Babanzâde Mehmet Emin Bey'in oğludur. Irak'ta açılan Zâbit Mektebinden mezun oldu. Daha sonra 1875 yılında İstanbul'a geldi. Mirliva rütbesi ile Jandarma Dairesi Müdürlüğü yaptı. Buradan 1920 yılında emekli oldu. Emekliliğinin üçüncü ayında öldü. Bakırköy mezarlığına gömüldü. İsmail Paşa bir yandan askerlik yaparken diğer taraftan ilmi çalışmalarını da yürüttü. **Eserleri/Bibliyografya:** *İzahü'l-Meknûn fi'z-Zeyli alâ Keşfe'z-Zünûn an Esmâi'l-Kütübi ve'l-Fünûn* isminde Kâtip Çelebinin meşhur eserine Arapça bir zeyl hazırladı. Eser Kâtip Çelebi tarafından görülmeyen ve ondan sonra yazılan dört bin kadar eseri içermektedir. Çalışma Kilisli Rifat Bilge tarafından düzeltilerek iki cilt hâlinde 1945-1947 yılında yayımlandı. Tahran'da birçok kere ofset basımı yapılan bu eserin Türkiye'deki ikinci basımının tarihi 1972'dir. **Biyografi:** İsmail Paşa'nın doğuda yetişen yazarlar ve eserleri ve muhtevaları hakkında bilgilerin bulunduğu *Hediyetü'l-Ârifin* ya da *Esmâi'l-Müellifin* diye tanınan *Hediyetü'l-Ârifin fi Esmâi'l-Müellifin ve Âsâri'l-Musannifin* adlı bir eseri daha bulunmaktadır. İki cilt olan eserin birinci cildi 1952, ikinci cildi 1955 yıllarında basıldı. Eserin geniş bir indeksi Nail Bayraktar tarafından hazırlandı (*Hediyetü'l-Ârifin Şöhretler İndeksi*, İst. 1990). Kay.: Keşfü'z-Zünûn Zeyli (önsöz, 1/13); OM 3/28; "Babanzâde İsmail Paşa," TDEA 1/275; Hulusi Kılıç, "Bağdatlı İsmail Paşa," TDVİA 4/447-448; TMA s. 57. ♣A. YÜCEL

BABANZÂDE Zühdi Paşa, bk. ZÜHDÎ Paşa

BABAOĞLU, Hasan Nahit (20. yy.): Öğretmen şair ve yazar. Daha çok çocuklara ve çocukların eğitimine yönelik eserler yazdı. **Eserleri:** *Çocuk Heceleri*, 23 Nisan (Piyas, İst. 1932), *Cumhuriyette On Yılı* (İst. 1933), *En Büyük Gün*, *Güler ve Çocuk Bayramı* (İst. 1935), *Tekin ve Kumbara* (İst. 1935).

Kay.: ÖBBŞKA 1/257,258. ♣G. DURAL

BABAOĞLU, Hasan Tahsin (1878–): Şair Ermenek'te doğdu. **Eseri/Şiir:** *Cumhuriyet Destanı* (Konya 1934).

Kay.: ÖBBŞKA 1/256. ♣G. DURAL

BABAOĞLU, Orhan (1910-1967): Öğretmen şair. Âşık Battal mâhlasını da kullandı. **Eserleri/Şiir:** *Benim de İfadem Var!* (Âşık Battal Divan'ından sıftah: 1, Giresun 1942), *Güllük Gülistanlık* (Sinop 1946), *Çam Ağacı* (Adana 1949), *Bir Yudum Ağ.* Kay.: ÖBBŞKA 1/154,174,263,497. ♣G. DURAL

BABAOĞLU, Tahsin Nahit (20. yy.): Öğretmen şair. **Eserleri/Şiir:** *Türküler, Mâniler, Ninniler* (Kastamonu 1932), *Cumhuriyetin XV Yılı* (1938). Kay.: Yaz. Arş. ♣G. DURAL

BABATAYOĞLU, Dolat (1802-1874): Kazanlı şair. Aslen Nayman aşiretine mensuptur. Şiirlerinin bir kısmı *Vasiyetnâme* adı altında 1880 yılında Kazan'da yayımlandı. Diğer eserleri el yazması olarak kaldı.

Kay.: TDEA 1/275. ♣A. YÜCEL

BABAYEV, Adil Gafaroğlu (28.1.1925 -19.8.1977): Azerbaycan şairi, drama yazarı, tiyatrocu. Nahçıvan'da doğdu. Yedi sene orada okuduktan sonra Tibilisi'ye taşındı. 1945 senesinde Tibilisi'de iki senelik Öğretmenler Enstitüsü Dil ve Edebiyat Fakültesinden, 1950 yılında Azerbaycan Devlet Tiyatro Enstitüsünden mezun oldu. 1956-1958 yıllarında Azerbaycan İlimler Akademisi İncenanat ve Layihe Enstitüsü (şimdiki Mimarlık ve İncenanat Enstitüsü)'nde yüksek lisans öğrenimi yaptı. *İnkılap ve Medeniyet* dergisinde şiir şubesinin müdürü, *Azemeşr*'de redaktör, Azerbaycan Devlet Akademik Tiyatrosunda edebî bölüm müdürü, *Edebiyat Gazeti*'nde Tenkit Şubesinin müdürü, sorumlu sekreteri ve baş redaktör yardımcısı, Azerbaycan Yazarlar Birliğinde bediî çeviri danışmanı olarak çalıştı. Edebî kabiliyeti zengindi. Puşkin, Lermontov, Tagor, Abay gibi sanatçıların eserlerini Azerbaycan Türkçesine kazandırdı. Kendi eserleri de diğer dillere çevrildi. Bakû'da vefat etti. Millî tiyatronun gelişmesine büyük hizmetleri geçti. **Eserleri/Manzum hikâye:** *İkinci Sımfoniya* (Bakû 1947), *Ürek Négmesi* (Bakû 1948), *Hézer Sahillerinde* (Bakû 1948), *İlk Adımlar* (1949), *Gençlik İlleri* (Bakû 1950), *Döyüş Yollarında* (Bakû 1956), *Ana*

54 BAGDADI ('Isma'il Bāsa al-)
020083 BAGDATLI ISMAIL PAŞA

هدية العارفين و آثار المصنفين...
Hadīyat al-ʿārifin, asmā' al-mu'allifin
va ʿāsar al-muṣannifin (Hediyyetü'l-'ārifin,
esmā'ü'l-mü'ellifin ve ʿāsarü'l-muṣannifin).
Birinci cilt. Müellifi : Bağdatlı İsmail
Paşa, ...
İstanbul, Milli eğitim basımevi, 1951.
In-f°.

Recueil biographique des écrivains et sa-
vants. En arabe.

البغدادی (اسماعیل پاشا)
BAGDADI (Isma'il Bāsa al-)
و آثار المصنفين
هدية العارفين - [تهران] - 1964، 29 سن
1 (421 ص + 82 ص) 2 (284 ص + 58 ص)
Hadīyat al-ʿārifin ...

40102 1-2

BAGDADI ('Isma'il Bāsa al-)

08240 56

BAGDATLI İSMAIL PAŞA. - الجداول [التاريخ] من كتاب ايضاح
الكنون في الذيل على كشف الظنون عن أسامي الكتب والفنون للعالم...
اسماعيل باشا محمد امين بن مير سليم الباباي... بغداد... عن تصحيحه... محمد شرف الدين ياقان...
قاه تاوان - Kayf al-zunun fi ʿāsar al-muṣannifin wa'l-funūn [2me] cilt. Bağdatlı
İsmail Paşa... Tashiklar... Şereftin Yalçaya ve... Kilişi Rifat Dilge tarafından
yapılmıştır. - İstanbul, Milli eğitim Basımevi, 1945-1947. 2 vol. in-fol., portrait.
[Aç 19870] -

1 [4^e Imp. Or. 3864

BAGDADI (Isma'il Paşa al-)

keşf el-zunun ʿan asāmi al-kutub wa-l-funūn

İstanbul, Milli Eğitim Basınevi, 1945, 2 vol.
in-fol, 628+738 p.

Inv.6290

E 143

MARDE TA HUKUKLANDIKTAN
SONRA GELEN BÖZÜLMÜŞ

MMN 130 (اسماعیل پاشا)
BAGDADI (Isma'il Bāsa al-)

ذیل کشف الظنون - [تهران] - 1964
29 سن 366 ص

ایضاح المکنون فی الذیل علی کشف الظنون
عن أسامي الكتب والفنون

40103

05 MAYIS 1995

ألف مستدركا كبيرا على كتاب "كشف الظنون عن اسامي الكتب والفنون": لحاجي خليفة، يقع في مجلدين، وسماه "ايضاح المكنون في الذيل على كشف الظنون". جمع فيه ما فات حاجي خليفة معرفته من الكتب، وازاف اليه، ما وقف عليه من عنوانات الكتب وأوصافها مما في خزائن الكتب التي راجعها، أو راجع فهرسها، مثل دار الكتب العمومية ودار الكتب الخديوية، وخزانة ايا صوفية وخزانة أوندره.. الخ وما كان قد طبع، فنوه بتاريخ طبعه ومكانه طبع هذا الكتاب في استانبول سنة ١٩٤٥-١٩٤٧ وأعيد طبعه بالافوسيت (طهران ١٩٦٧م).

ومن كتبه ايضا: "هدية العارفين في اسماء المؤلفين وآثار المصنفين". وهو كتاب كبير في مجلدين، ضم جملة وافرة من تراجم المؤلفين في مختلف ضروب المعرفة، مرتبة على حروف المعجم، وفصل بعنوانات مؤلفات المترجمين، رتبها هي ايضا بحسب الطريقة نفسها. وانفرد بالترجمة لطائفة من المتأخرين ممن لم يترجم لهم أحد، مما دل على سعة صلاته بعلماء عصره ومؤلفيه، وقد طبع كتابه هذا في استانبول سنة ١٩٥١ - ١٩٥٥ وأعيد طبعه بالافوسيت (طهران ١٩٦٧م).

د. عماد عبد السلام رؤوف

حزبه بعد توحيد الاحزاب السودانية في انتخابات عام (١٩٥٣)، أصبح أول رئيس للسودان المستقل (١٩٥٦).

أصبح زعيما للمعارضة (١٩٥٨) بعد ان فقد حزبه الاغلبية النيابية واعتقل في عهد حكومة الفريق ابراهيم عبود (١٩٦١-١٩٦٢)، وأدى دورا فاعلا في الاطاحة بالحكم العسكري لابراهيم عبود وفي عودة الحياة النيابية للبلاد. انتخب رئيسا لمجلس السيادة - رئيس دولة - (١٩٦٥-١٩٦٩) وبعدها بقي تحت الإقامة الجبرية في منزلة حتى وفاته في شهر اب، أرخ حياته ودوره السياسي: بشير محمد سعيد، (الزعيم الازهري وعصره) (القاهرة د.ت).

د. طارق الحمداني

-Bagdadi
اسماعيل باشا
البغدادى
(- ١٩٢٠)

هو اسماعيل باشا بن محمد أمين بن مير سليم الباباني البغدادي. ولد في بغداد من الاسرة البابانية التي تولت حكم قسم من منطقة شهرزور (أربيل - السليمانية) أبان العصر العثماني، ونشأ فيها، وتولى مناصب مختلفة في الدولة العثمانية، حتى استقر به المقام في قرية مقرى كويي قرب القسطنطينية حيث تفرغ لكتابة مؤلفاته التاريخية سنة ١٢٩٦هـ / ١٨٧٨م.

البغدادی، إسماعیل باشا بن محمد أمين

(1255هـ/1839م - 1339هـ/1920م)

تعريفًا مختصرًا لـ 19000 كتاب باللغات العربية، والتركية، والفارسية. وقد كتبه باللغة العربية وتناول فيه الكتب التي لم يطلع عليها كاتب جلبي أو ظهرت من بعده. ولعل هذا الذيل الذي وضعه إسماعيل باشا البغدادي يعتبر أطول وأوسع ذيل وضع لكتاب «كشف الظنون». ورتب الذيل على النحو الذي رتب عليه «كشف الظنون» حسب الترتيب الألفبائي. وتمت كتابة هذا الذيل في السنوات 1294 - 1323هـ/1877 - 1905م. وبعد مدة طويلة من ذلك أخذت نسخة المؤلف كأساس وقام شرف الدين بالط قايًا، وكليسلي رفعت ولكنه بإعداد المجلد الأول منه في حين قام كليسلي رفعت ولكنه بإعداد المجلد الثاني من الكتاب. وطبع في استانبول من قبل وزارة التعليم I-II، 1947 - 1945]. وبسبب الحاجة إلى هذا الكتاب أعيد طبعه طبعة مطابقة للأصل في عام 1972. كما طبع في إيران في عديد النسخ على شكل أوفست في عام 1387هـ/1967م. وتوجد نسخة ناقصة من مسودة «إيضاح المكنون» في مكتبة الإدارة العامة لبنك يابي كريدي في استانبول؛ 2 - هدية العارفين، أسماء المؤلفين وآثار المصنفين: هو عبارة عن موسوعة للتراجم والكتب. ويتكون من مجلدين، ويضم ترجمة لحوالي 10000 من العلماء الذين ظهروا في العالم الإسلامي،

توجد معلومات كافية بشأن حياته. ولد في بغداد في عام 1255هـ/1839م. ويعرف أيضًا بلقب «باباني» أو «بابان زاده» لانتسابه إلى أسرة بابان (آل بابان) التي كانت تدير مدينتي السلمانية وشهرزور الموجودتين في العراق في العهد العثماني. وقد درس في مدرسة الضباط بالعراق وارتقى ليصبح في رتبة ضابط. وفي عام 1875 ذهب إلى استانبول، وفي عام 1292هـ/1878م استقر في باقر كوي وقضى الفترة اللاحقة من حياته في هذه المنطقة. وعقب إعلان المشروطية الثانية في عام 1908 أصبح مديرًا للشعبة الثانية لدائرة الجندرية برتبة أمير لواء. وبعد أن تقاعد من هذه الوظيفة في عام 1920، توفي بعد ثلاثة أشهر من خروجه من وظيفته، ودفن في مقبرة باقر كوي.

أعماله

بالإضافة إلى وظائفه العسكرية وأعماله في هذا المجال ترك إسماعيل باشا البغدادي مؤلفين مهمين، هما اللذين اشتهر بهما وخاصة بعد قدومه إلى استانبول ومكوته فيها لمدة 35 عامًا:

1 - إيضاح المكنون في الذيل على كشف الظنون عن أسماء الكتب والفنون: كتب هذا المؤلف كذيل لكتاب كاتب جلبي المسمى «كشف الظنون». وفي هذا المؤلف يقدم

08 MAYIS 2007

MADE KAYMAKCIAN
SONR: ...

دائرة المعارف بزرگ اسلامی، جلد دوازدهم، تهران، ۱۳۸۳

۳۶۷

بغدادی

برعهده گرفت. بغدادی چند ماه پس از بازنشستگی در قره مقری کوی، نزدیک استانبول درگذشت و همان جا به خاک سپرده شد (بروسه‌لی، ۲۸/۳؛ رثوف، ۲۸۴؛ «دائرة المعارف اسلام»، IV/447-448).
آثار:

۱. ایضاح المکنون فی الذیل علی کشف الظنون، که یکی از مهم‌ترین آثار («کتاب شناختی») تمدن اسلامی، پس از کشف الظنون حاجی خلیفه (د ۱۰۶۷/ق/۱۶۵۷م) به‌شمار می‌رود، ولی دانسته نیست که بغدادی چرا در کنار امور نظامی که ارتباط مستقیم با تحصیل و شغل او داشت، به تدوین و گردآوری اطلاعات کتاب‌شناسی پرداخت. به هر حال، اما به تصریح خود وی (نک: همانجا) می‌دانیم که دست کم از ۱۲۹۶/ق/۱۸۷۹م تا پس از ۱۳۲۳/ق/۱۹۰۵م به تدوین این اثر مشغول بوده است.

حاجی خلیفه نخستین کسی بود که فهرستی از آثار عربی، فارسی و ترکی را به ترتیب الفبایی (با عنایت به طبقه‌بندی علوم تحت عنوان کشف الظنون) گرد آورد و با شیوه‌ای منظم و منطقی، به وصف آن آثار پرداخت (عطبه، ۷۸). آن‌گاه بغدادی کار او را ادامه داد و ایضاح المکنون را به عنوان ذیل و تکمله آن اثر پدید آورد (برای دیگر ذیلیهای کشف الظنون، نک: یالتقایا، ۹-۱۰). بغدادی در این اثر، کتابها را بدون در نظر گرفتن موضوع دسته‌بندی کرد و واحدهای حاجی خلیفه را بر آن افزود (نک: ایضاح، ۴۴۰/۱؛ درباره اینک که چرا حاجی خلیفه از ذکر اطلاعات درباره برخی کتابها خودداری کرده است، نک: روحانی، ۸۹) و نیز کتابهایی که بعد از مرگ حاجی خلیفه نوشته شده بود، در کتاب خود آورد (عطبه، ۷۹).

در این فهرست، ابتدا نام کتاب، آن‌گاه نام کامل مؤلف، شهرت، سال مرگ و... ذکر شده، و در برخی موارد، جملات آغازین کتاب نیز قید گردیده است (نک: بغدادی، همان، ۳۲۹/۱). بغدادی گاه به دیگر آثار خود نیز با علامت ص (مخفف صاحب) اشاره کرده (همان، ۲۲۱/۱، ۴۲۸، جم) و بدین ترتیب، هم از تکرار اجتناب ورزیده، و هم محقق را به اثر دیگری رهنمون شده است. وی هرگاه نسخه‌ای خطی را معرفی کرده، غالباً، ولی نه همیشه، محل نسخه را نیز نشان داده است (همان، ۴۲۹/۱، ۴۳۰، ۴۳۷، ۴۳۹، ۴۴۳، جم، برای خلاف آن، مثلاً نک: ۴۵۷/۱، ۶۰۲/۲، که محل حفظ نسخه درة تاج الرسائل و غرة منهاج الوسائل در کتابخانه نور عثمانیه را که او خوب می‌شناخته، نشان نداده است).

بغدادی در طول ۳۰ سال کار متوالی اثری منسجم و پرفایده تدارک دید، اما خود موفق به چاپ آن نگردید. در ۱۹۴۱م محمد شرف‌الدین یالتقایا نسخه منحصراً به فرد ایضاح را از خانواده اسماعیل پاشا خریداری کرد (یالتقایا، ۱۰) و به همراه کیلیسلی رفعت بیلگه به تصحیح آن همت گماشت و سرانجام، کتاب را در دو جلد در سالهای ۱۹۴۵-۱۹۴۷م انتشار داد. این چاپ بارها در بغداد، تهران و استانبول منتشر شده است.

بغدادی در بخش خواص اعداد هنگام بحث درباره اعداد طبیعی زائد، ناقص، کامل و متحاب، به نتایج جالبی دست می‌یابد؛ از جمله اینکه، میان $۱۰^۲$ و $۱۰^۶$ عدد کاملی وجود ندارد و همه اعداد کامل به ۶ یا ۸ ختم می‌شوند.

همچنین در این کتاب به اعداد متعادل برخورد می‌کنیم که تا چندی پیش در غرب ناشناخته بودند (نک: د، ۳۶۹/۹-۳۷۰؛ نیز جعفری، 125-139). اعداد متعادل به اعدادی گویند که مجموع اجزای آنها با هم برابر باشند. قاعده بغدادی را می‌توان با روش امروزی چنین بیان نمود: اگر p_1, p_2, q_1, q_2 اعداد اول باشند و

$$a = p_1 p_2 \quad , \quad p_1 \neq p_2$$

$$b = q_1 q_2 \quad , \quad q_1 \neq q_2$$

دو عدد a و b متعادلند در صورتی که رابطه $p_1 + p_2 = q_1 + q_2$ برقرار باشد. به عنوان مثال، بغدادی دو عدد ۱۵۹ و ۵۵۹ را متعادل می‌خواند، زیرا:

$$\sigma'(159) = 1 + 3 + 53 = 57$$

$$\sigma'(559) = 1 + 13 + 43 = 57$$

او می‌توانست عدد ۷۰۳ را نیز جزو همین اعداد حساب کند، زیرا:

$$\sigma'(703) = 1 + 19 + 37 = 57$$

غیر از این ۳ عدد، اعداد ۹۹ و ۳۴۳ نیز دارای همان وزنه ۵۷ است، ولی آنها را نمی‌توان با روش بغدادی به دست آورد.

$$\sigma'(99) = 1 + 3 + 9 + 11 + 33 = 57$$

$$\sigma'(343) = 1 + 7 + 49 = 57$$

مآخذ: کرامتی، یونس، «الایضاح عن اصول صناعة المساح...»، آئینه میراث، تهران، ۱۳۷۹ ش، ۳، ۲ و ۳؛ نیز:

Dja'fari Naini, A., «A New Type of Numbers in a Seventeenth Century Manuscript: Al-Yazdi on Numbers of Equal Weights», *Journal for the History of Arabic Science*, Aleppo, 1983; Saidan, A.S., «Al-Baghdadi, Abū Mansūr...», *Dictionary of Scientific Biography*, New York, 1980, vol. XV.
علیرضا جعفری نائینی

بغدادی، اسماعیل بن محمد امین، معروف به اسماعیل پاشا بغدادی (۱۲۵۵-۱۳۳۹/ق/۱۸۳۹-۱۹۲۰م)، کتاب‌شناس و فهرست‌نگار مشهور. وی چنان‌که خود گوید: نسب به بابان، یکی از خاندانهای کرد حاکم بر شهرزور و سلیمانیه می‌برد (ایضاح، ۱۵۸/۱؛ نیز نک: داغر، ۳(۱)/۱۲۵) و از این رو، او را بابانی و بابان‌زاده نیز خوانده‌اند (عواد، ۱۱۳/۱؛ زرکلی، ۳۲۶/۱؛ «دائرة المعارف زبان...»، I/275؛ ورد، ۱۳۱، ۱۲۹/۱؛ عطیه‌الله، ۲۳۹/۱).

اسماعیل پاشا در بغداد به دنیا آمد (زلهاپیم، 295؛ «دائرة المعارف اسلام...»، IV/447) و در همان‌جا در مدرسه‌ای که نیای او برای آموزش فنون نظامی بنیاد نهاده بود، به تحصیل پرداخت و با درجه افسری وارد تشکیلات نظامی عثمانی گردید. در ۱۸۷۵م به استانبول انتقال یافت و در ۱۹۰۸م هم‌زمان با اعلان مشروطیت (نک: شاو، ۴۶۹-۴۷۱) با درجه «میرلوا» ریاست یکی از دوایر ژاندارمری را

eigentumsübertragung auf eine bestimmte person erfolgt. Waqfs für die armen sind daher ungültig. Diese, durch sein theoretisch gerichtetes denken bedingte lehre wurde von seiner schule später aufgegeben). — 40. 453-478 Faruk Sümer: Avşarlar'a dair. (Untersucht die geschichte dieses Türkenstammes auf grund von archivdefters des 16. jahrhunderts und der historiker). — 41. 479-485 Franz Taeschner: Zwei Gazels von Gülşehri. (Sie haben die weltflucht zum gegenstand. Faksimile, umschrift, übersetzung, bibliografische einleitung). — 42. 487-494 Félix Tauer: Notice sur les versions persanes de la légende de l'édification d'Aya Şofya. (Drei mss. der Aya-sofyabibliothek enthalten verschiedene persische versionen der auf die *Διήγησις περὶ τῆς ἁγίας Σοφίας* zurückgehenden legende. Sie werden charakterisiert und eine textprobe nach den verschiedenen versionen zum vergleich nebeneinandergestellt. Ausführliche bibliografische erfassung aller mit der legende zusammenhängenden texte). — 43. 495-500 Ahmet Temir: Anadolu'da İlhanlı valilerinden Samagar-Noyan. (In einer stiftungsurkunde des Nureddin Caca von 1272 A.D. findet sich ein mongolischer anhang, in dem Samagar-Noyan, ein mongolischer statthalter von Anatolien, als zeuge auftritt. A. T. stellt mit grosser gelehrsamkeit zusammen, was über den mann bekannt ist. Die urkunde gedenkt er zu veröffentlichen). — 44. 501-522 A. Tietze: XVI. asır Türk şiirinde gemici dili. (Der verfasser, welcher eine eingehende studie über die nautischen ausdrücke im türkischen und ihre etymologien vorbereitet, untersucht hier die dichtungen dreier dichter des 16. jahrhunderts, die selbst seefahrer gewesen sind: Nigârî, Kâtibî und Yetim. Eine enorm schwere kaside des letzteren, die von schifferausdrücken wimmelt, wird mit grösster gelehrsamkeit ediert und erklärt. Mit bedauern nimmt man davon kenntnis, dass der zweite teil des aufsatzes an einer anderen stelle, der dritte noch wieder an einer anderen stelle veröffentlicht werden.) — 45. 523-529 Zeki Velidi Togan: Yesevîliğe dair. (Über sieben neue quellen zur geschichte des Yeseviordens). — 46. 531-564 Osman Turan: Selçuk Türkiyesi din tarihine dair bir kaynak: *Fuṣṭâṭ ul-ʿadâle fi kavâʿid is-saltâna*. (Veröffentlicht aus diesem, in einer Pariser handschrift erhaltenen, werke das interessante kapitel über die *Caulaqiya* = *Qalandariye*, und charakterisiert den übrigen, weniger interessanten inhalt des werkes. — Über Muḥammad Camâl-addîn as-Sâwacî, der das rasieren des kopfhaares und der augenbrauen einführte und Muḥammad al-Balxî, der den schweren caulaq als bekleidung vorschrieb. Siehe auch Şafadî, al-Wâfi am schluss des abschnittes Muḥammad b. Yûnus). — 46. 565-580 A. Saim Ülgen: Köprülü Konağı. (Beschreibung des aus dem 17. jahrhundert stammenden hauses des Köprülü Mehmed Paşa in Vezirköprü im vilayet Samsun, mit plänen und abbildungen). — 47. 581-587 A. Süheyl Ünver: Eski Mısırda, İslâm dünyasında ve bizde tahnit maddeleri hakkında. (Am ende des 782/1380 geschriebenen medizinischen werkes „*Şifâ al-asqâm*“ des Hacı Paşa findet sich im autograf eine rezept zur einbalsamierung von leichen. Dies wird übersetzt und mit den altägyptischen verfahren verglichen. Einbalsamierung wurde vielleicht bei gestorbenen sultanen angewandt, deren tod eine zeitlang verheimlicht werden oder deren leichen längere strecken transportiert werden sollten. Die leichen der Selcukensultane in Konya seien einbalsamiert). — 49. 589-601 K. V. Zetterstéen: Die türkischen Urkunden in Schweden. (Kurze skizzierung der in Z.s Katalog von 1945 noch nicht beschriebenen, aus dem archiv der schwedischen gesandtschaft nach Stockholm überführten urkunden).

Frankfurt a. M.

H. Ritter

ISMÂİL BÂŞÂ AL-BAĞDÂDÎ, *Hadiyat al-ʿarîfîn asmâ' al-mu'allifîn wa-âṭâr al-muṣannifîn* (Hediyetü 'l-ʿArîfîn, Esmâ'ü 'l-Mü'ellifîn ve Âṣârü 'l-Muṣannifîn, Müellifi: Bağdatlı İsmail Paşa). Müellif nüshası esas tutulmak suretiyle istinsah ve tashihleri Muallim Kılıslı Rifat BİLGE ve İbnülemin Mahmud Kemal İNAL tarafından yapılmıştır. — İstanbul, Millî Eğitim Basımevi 1951, Bd. 1: 842 + 164 Sp. 4°.

Der bekannte Fortsetzer des Ḥaccî Xalifa (GAL² 2/564) Bağdatlı İsmail Paşa (1839-1920; vgl.

ORIENTS, n. 8, s. 295-296, 1955 (Leiden)

الأوربية : الدول . ص ١٣٩ بالذي هو خيرآ : «خير» . ص ١٧٢ مرئسمة
 في الذهب : الذهب - العالم الراحل : العام . ص ٢١٩ إن المساجد : « وأن
 المساجد » . ص ٢٢١ وتوجنا : وتوجنا . ص ٢٣٣ قرية بلده : بلدا (بالياء) .
 ص ٢٦٣ في مجلس الدقاق . مسجد الدقاق . ص ٢٦٨ جامع جنكيز : دنكيز .
 ص ٢٧٤ مع وأبناء : مع أبناء . ص ٢٧٦ قبر ابن القيم في الميدان التختاني :
 في مدخل مقبرة الباب الصغير . ص ٢٩٣ : ونفوسها (أي سوربة) ٣٠٠ و ٤٣٠ و ٣٠٠
 والصواب ثلاثة ملايين لاثلاثون .

محمد بهجة البيطار

٥٥٥٥٥

هدية العارفين

أسماء المؤلفين وآثار المصنفين

مؤلفه : اسماعيل باشا البغدادي

وناشره : المعلم رفعت الكلسي ومحمود كمال انال

وطبم بعناية وكالة للمعارف في مطبعتها باستانبول سنة ١٩٥١

طببع المجلد الأول من هذا الكتاب ناشره على نسخة المؤلف وصححاه فجدما
 العلم والمكتبة العربية بذلك خدمة جليلة ، وهذا المجلد يقع في ٤٢١ صفحة كبيرة
 في كل منها خط قائم بقسمها قسمين أو عمودين تتابعت فيهما التراجم المرتبة
 على حروف الأبيجدية ، فالأعمدة على ذلك ٨٤٢ تنتهي بباب اللام ، وباب الميم أول
 المجلد الثاني . ويذكر الأستاذ الكلسي أحد الناشرين في مقدمته التركبية أن هذا
 المجلد الأول يشتمل على ٥٣٩٨ ترجمة تبلغ مؤلفات أصحابها نحو ٢٥٠٠٠
 كتاب ، والقسم الكبير منها في العلم والفن وربعا دواوين شعر ، فهذا الكتاب
 مجمع للعلماء والشعراء ، منهم ٩٩ ٪ مسلمون تقريبا ، وفي آخر هذا المجلد فهرست
 (جدول الأسماء) في ٤٠ صفحة .
 م (٩)

دانشنامه جهان اسلام، (۳)، تهران ۱۳۷۶، IRCICA.DN 36948

بغداد خاتون

۵۷۰

تصویری از مقامات حریری، اثر یحیی واسطی

بگوید، و او را به حرم پادشاه فرستد» سعی کرد شیخ حسن را به طلاق بغداد خاتون وادارد تا خود بتواند او را به عقد خویش در بیاورد، ولی امیر چوپان مانع شد. در ذیحجه ۷۲۷ یا محرم ۷۲۸، امیر چوپان به تحریک ابوسعید و به دست غیاث الدین کُرت خائنانه در هرات به هلاکت رسید و ابوسعید موفق شد نیت خود را عملی سازد و بغداد خاتون را به همسری خود درآورد. پس از آن، بغداد خاتون چنان نفوذ عظیمی کسب کرد که لقب «خواندگار» (خداوندگار) گرفت. در ۷۳۲، شیخ حسن متهم به همکاری با همسر سابق خود، بغداد خاتون، برای قتل ابوسعید شد، این مسئله کدورت و نفاقی میان ابوسعید و بغداد خاتون به وجود آورد، ولی سال بعد چون ثابت شد که این اتهام دروغ بوده دوباره ابوسعید با او بر سر لطف آمد. در ۷۳۴ ابوسعید دلشاد خاتون، برادرزاده بغداد خاتون، را به همسری برگزید و او را بر دیگر زنان خود برتری داد؛ این کار حسادت بغداد خاتون را برانگیخت و هنگامی که ابوسعید ناگهان در سیزده ربیع الثانی ۷۳۶ درگذشت، بغداد خاتون که مظنون و متهم به مسموم کردن او بود به فرمان امرای ابوسعید کشته شد. بر اساس روایت دیگری، قتل او به سبب مکاتبه با ازبک خان اردوی زرین* و تشویق او به تصرف ایران بوده است.

منابع: ابن بطوطه، تحفة النظار فی غرائب الامصار و عجائب الاسفار المعروفة برحلة ابن بطوطه، چاپ دفرمری و سانگینتی، پاریس ۱۸۵۳-۱۸۵۸، ج ۲، ص ۱۱۷ به بعد؛ تاریخ شیخ اویس، چاپ فان لون، لاهه ۱۹۵۴، ص ۵۷، ۵۹؛ عبدالله بن لطف الله حافظ ابرو، ذیل جامع التواریخ رشیدی، چاپ خانابا بیانی، تهران ۱۳۱۷ ش، فهرست؛ عباس عزازی، تاریخ العراق بین احتلالین، بغداد ۱۳۵۳-۱۳۷۶/۱۹۳۵-۱۹۵۶، ج ۱، ص ۴۹۳-۴۹۶؛

H. Howorth, *History of the Mongols*, London 1876-1888, III, 605 ff., 622 ff.; C. D'Ohsson, *Histoire des Mongols*, The Hague and Amsterdam 1835, IV, 667 ff., 714 f., 720; B. Spuler, *Die Mongolen in Iran*², Berlin 1955, index.

/ ر. م. سیوری (د. اسلام) /

بغدادی ← بزّاز بغدادی

بغدادی، ابوالبرکات ← ابوالبرکات، هبة الله بن ملکا

بغدادی، ابومحمد رُویم بن احمد ← رُویم بغدادی، ابومحمد

بغدادی، اسماعیل پاشابن محمد امین بن امیر سلیم،

در چارچوب مشخصی قرار نگرفته، بلکه مطالب متن را مصور کرده و غالباً در لابلای سطور نیز دویده است.

نگارگری‌هایی که برای نسخه‌های خطی مختلف مقامات حریری، در فاصله ۶۲۲ تا سقوط شهر به دست مغولها در ۶۵۶، تهیه شده است از جمله زیباترین آثار نقاشیهای اسلامی است؛ زیباترین، کاملترین و سالمترین این نسخه‌ها که متعلق به ۶۳۴ است در کتابخانه ملی پاریس نگهداری می‌شود.

نقش دیباچه نسخه‌ای از رسائل اخوان الصفا، متعلق به ۶۸۶، نشان می‌دهد که عناصر اصلی سبک مکتب بغداد تا پایان محفوظ مانده است. همین تصویر که در مسجد سلطان سلیمان در استانبول نیز موجود است، ضمن حفظ همه جنبه‌های تزئینی خود، واقعیت را با تمام جزئیات نشان می‌دهد. در این تصویر که مؤلفان کتاب را با کاتبانشان نشان می‌دهد چهره‌ها بیش از همه جلب نظر می‌کنند. در اوایل قرن هشتم، این مکتب روبه‌افول نهاد و نقاشی این خطه رفته‌رفته بسیاری از خصوصیات مکتبهای مغولی را به خود گرفت [برای مکاتب کلامی و ادبی بغداد ← معتزله^۳؛ نحو^۴].

/ (بریتانیکا) /

بغداد خاتون، دختر امیرالامرا امیر چوپان [چوپان] و خواهرزاده ابوسعید ایلخانی (حک: ۷۱۷-۷۳۶). در ۷۲۳ به همسری امیر حسن جلایری مشهور به شیخ حسن بزرگ در آمد. در ۷۲۵ ابوسعید با استناد به یاسای چنگیز که بر طبق آن «اگر خاتونی پادشاه را پسند افتاد باید شوهرش به طیب نفس ترک او

MADE WITH ANKARA
SOLUCIYON VE YAYIN
KURUMU
1999

الدكتور عبد الوهاب إبراهيم أبو سليمان
كتابة البحث العلمي، ص 169 * 1983 مكة المكرمة.

HEOIMYETU - ARIPIN (ar) by Baghdad, I
Ismail Paser

أمين بن مير سيم الببائي البغدادي (ت 1339 هـ).

سلك فيه منهجاً مختلفاً عن كتابه «إيضاح المكنون» حيث اتخذ من أسماء المؤلفين أساس السير في عرض المعلومات، فرتب أسماء المؤلفين حسب حروف المعجم فيذكر الاسم أولاً حسب ترتيبه ويسرد نسب المؤلف وسنة الولادة والوفاة، ما أمكن ومؤلفاته.

* الرسالة المستطرفة لبيان مشهور كتب السنة المشرقة: تأليف العلامة المحدث محمد بن جعفر الكتاني (ت 1345 هـ):

يعتبر هذا الكتاب بيبوجرافية متخصصة، إذ يجمع مصادر فنون علم الحديث في عرض شامل لكتب هذا العلم بفروعه المتعددة، وقد أتى على حصر معظم الكتب المؤلفة في أربعة وخمسين فناً من علم الحديث، ليس هذا فحسب بل ضمن هذا التأليف شرحاً وتحليلاً لمصطلحات المحدثين في تسمية الفنون الحديثية لجعل القارئ على معرفة تامة بالمقصود بها لدى المحدثين. والكتاب نادر في موضوعه، مفيد فيما تناوله. وقد أوضح مؤلفه الغرض من تأليفه بقوله:

«والمقصود في هذه الرسالة المستطرفة بيان المشهور، وما تشتد إليه الحاجة منها، ليكون الطالب منها على كمال البصيرة والمعرفة، وتتم الفائدة بنسبة كل كتاب لمؤلفه وذكر وفاة جامعه ومصنفه».

* تاريخ الأدب العربي: تأليف: المستشرق كارل بروكلمان (ت 1376 هـ):

قصد المؤلف من كلمة (الأدب) معناها الواسع وهي العناية بفهم ما كتبه شعب من الشعوب على أنه حلقة من حضارة ذلك الشعب، بصرف النظر عن العلم أو الموضوع، فعكف على دراسة الكتب وتفهمها والمؤثرات التي أحاطت بمؤلفيتها، ثم شرع في تناول الحياة العقلية كافة بالوصف، والنقد، والتحليل، وأخذ يعرض صورة متكاملة لتطور جميع العلوم والفنون،

شعبه‌های ژاندارمری برگزیده شد. اسماعیل پاشا، افزون بر کارهای نظامی و اداری، به تألیف و تدوین نیز می‌پرداخت. از آثارش: ایضاح المکنون فی الذیل علی کشف الظنون عن اسمی الکتب والفتون. به عربی در دو جلد که ذیلی است بر کشف الظنون حاجی خلیفه و مؤلف آن را در ۱۲۹۶ تا ۱۳۲۳ ق نوشته است. اسماعیل پاشا در تدوین این اثر از روش فهرست القیابی آثار بهره جسته و در آن برخی از کاستی‌ها و خطاهای حاجی خلیفه را یادآور شده است. مطالب این کتاب گاه کامل‌تر و دقیق‌تر از کشف الظنون است. وی درباره هر اثر اطلاعاتی آورده که از این قرار است: نام کتاب و مؤلف، سال درگذشت مؤلف و محل کتابت، زبان اثر (فارسی، ترکی یا عربی)، آغاز و پایان اثر، محل نگه‌داری کتاب، آثار دیگر مؤلف و شناساندن آثار مؤلفان شیعه که حاجی خلیفه کم‌تر بدان پرداخته است. این اثر چون بسیاری از کتاب‌های فارسی را معرفی می‌کند از اهمیت فراوان برخوردار است. ایضاح المکنون به تصحیح محمدشرف‌الدین یالتقیا و رفعت کلیسی، از روی نسخه دست‌نویس مؤلف، در دو جلد چاپ شده است (استانبول، ۱۹۴۱ - ۱۹۴۵ م). همچنین این کتاب در دو جلد در ذیل کشف الظنون (مجلدات ۳ و ۴) چاپ شده است (بیروت، ۱۴۰۲ ق / ۱۹۸۲ م)؛ هدیه العارفین، اسماء المؤلفین و آثار المصنفین به عربی در دو جلد که دربردارنده شرح زندگانی نزدیک به نه‌هزار تن از شاعران، نویسندگان، عالمان، ادیبان و دیگران و معرفی پنجاه‌هزار عنوان کتاب است. اسماعیل پاشا این کتاب را به روش القیابی و بر اساس نام کوچک نویسندگان تدوین کرده و اطلاعاتی درباره نام پدر، کنیه، نسبت، شهرت، لقب، سرزمین، مذهب، نژاد و تاریخ درگذشت آنان به دست داده است. یادکرد تاریخ و محل تولد و زندگی مؤلفان، محل تدریس و شرح سفرها و معرفی آثار آن‌ها از دیگر ویژگی‌های برجسته این کتاب است. در این اثر همه نویسندگانی که تابع دولت عثمانی بوده، اما اصلیت ترکی (رومی) نداشته‌اند با علامت ستاره مشخص شده‌اند. هدیه العارفین به سبب یادکرد شمار بسیاری از شاعران، نویسندگان، ادیبان، دانشمندان، مورخان و عالمان فارسی زبان و آثار آنان، اهمیت فراوان دارد و از منابع مهم پژوهشی در این زمینه است. این کتاب نخستین بار پس از درگذشت مؤلف در استانبول منتشر و سپس بارها در بیروت، بغداد و تهران چاپ شده است. نایل بیریق‌دار

خطی فارسی کتابخانه بروسه، ۱۱۷، ۱۳۹، ۳۵۱؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه دانشگاه استانبول، ۳۴۶، ۵۴۵؛ فهرست نسخه‌های خطی فارسی کتابخانه مغنیه، ۳۴۰؛ فهرستوار کتاب‌های فارسی، ۵۹۷/۷؛ قاموس الاعلام، ۴۳۹/۱؛ کتابشناسی مولوی، ۱۳۶، ۴۸۷-۴۸۸؛ کشف الظنون، ۱۵۸۸/۲ - ۱۵۸۹؛ مناقب العارفین، ۲۵۰/۱؛ مولانا جلال‌الدین، ۱۰۱؛ مولانا جلال‌الدین محمد بلخی، مثنوی، استعلامی، ۸۳/۱؛ مولویه بعد از مولانا، در صفحات فراوان؛ نسخه‌های خطی، ۳۹/۱۰؛ نگاهی به روند نفوذ و گسترش زبان و ادب فارسی در ترکیه، ۳۰۱؛ هدیه العارفین، ۲۱۸/۱؛ جواد سلماسی‌زاده، «بحثی اجمالی درباره شیوه سه شارح عظیم‌النشان مثنوی معنوی مولوی زین‌العابدین، انقروی، بدیع‌الزمان فرورزافرا»، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه تهران، سال بیست‌ودوم، شماره ۱، ۱۳۵۴ ش، صص ۱۹۸-۲۰۷؛ متوجه مرتضوی، «تحلیل یکی از تمثیلات مثنوی»، نشریه دانشکده ادبیات تبریز، سال دهم، شماره ۲، ۱۳۳۷ ش، صص ۱۳۲-۱۶۴؛ مایل هروی، «شروح مثنوی»، آریانا، سال بیست‌ونهم، شماره ۳، ۱۳۵۰ ش، صص ۱۹-۲۴؛

Encyclopaedia of Islam, 4/190; *Mevlana müzesi*, 2/14, 125; *Topkapı sarayı müzesi*, 1/55; *Türk dili ve edebiyatı ansiklopedisi*, 7/359-360; *Türk edebiyatı ansiklopedisi*, 1/113; *Türk edebiyatı tarihi*, 2/699-700.

رشنورزاده

اسماعیل پاشا بغدادی (es.mā.il.pā.šā.baq.dā.di)، مشهور به بابان‌زاده، فرزند محمدامین فرزند امیرسلیم، بغداد ۱۲۵۵ - ۱۳۳۹ ق، زندگی‌نامه‌نویس و کتاب‌شناس عثمانی. اصلش از طایفه بابان بود و در بغداد می‌زیست. برخی به خطا واژه پاشا را سبب قومیت وی شمرده‌اند و، به رغم وابستگی اسماعیل پاشا به طایفه بابان و لقب بغدادی، وی را ترک دانسته‌اند. وی پس از تحصیل، پژوهش و مطالعه فراوان به خدمت تشکیلات نظامی عثمانی درآمد و به زودی از صاحب منصبان اندیشمند دولت عثمانی شد. چندی مأمور استانداری بغداد و شهرهای پیرامون آن بود. در ۱۲۹۲ ق به استانبول فراخوانده شد و در انقلاب ۱۳۲۶ ق که به بازگرداندن قانون اساسی ۱۲۹۳ ق و اعلام مشروطیت انجامید، با رتبه میرلوانی به ریاست یکی از